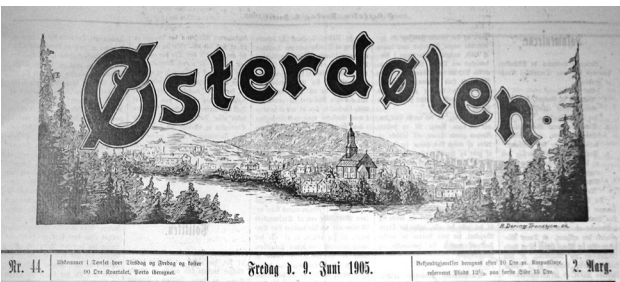

1905 i Nord-Østerdalen

Innledning

1905 er et innholdsrikt år i Nord-Østerdalen som ellers. Men var det først og fremst et viktig år for sentrale politikere? I hvor stor var det lokalt engasjement? Det var det naturlig å lage en utstilling om 1905 og Nord-Østerdalen på Museumssentret Ramsmoen, med vekt på lokale forhold. Arbeidet med utstillingen frambrakte både gamle og nye opplysninger. Denne artikkelen bygger på det samme materialet. Deler av stoffet er også presentert på DVD.

Kilder

Viktigste kilda har vært avisen "Østerdølen". Den begynte å komme ut på Tynset 1904, med boktrykker P. O. Berg som utgiver og Reidar Hompland som redaktør. Jeg har supplert "Østerdølen" litt med "Fjell-Ljom". Dette var

begge radikale venstreaviser, med markante synspunkter på union, forfatning og andre sentrale spørsmål. Derfor kan det være greit å korrigere med noen innspill fra "Dovre", også Rørosavis, men med klar konservativ forankring. Avisene må sies å være samtidige kilder, en viss grad av stemningsrapporter. Andre kilder har vært bygdebøker, med artikler skrevet i ettertid. Tore Aaen, stortingsmann i 1905, skreiv forøvrig bygdebok for Tynset (utkom 1925), men han bruker ikke mye plass på 1905. Ivar Sæter skriver noe i Tolga boka og Ivar Streitlien i den nye Tynset boka. Det er imidlertid få samtidige beretninger. 1905 begivenhetene nevnes i noen dagbøker, dessuten i ett brev som går direkte inn i sakens kjerne. Berit Lunåshaug skriver til broren, stortingsmann Thore Myrvang som sitter på Stortinget i 1905, forøvrig sammen med broren Tore Aaen.

Gjennom slike samtidige beretninger, brev o a kommer vi nært på pulsen i 1905.

Den politiske ramma får en gjennom utall bøker om 1905, malerisk supplert med referat fra Stortinget, der en kan studere nærmere de politiske standpunktene de lokale representantene hadde.

1905 innebar sluttinnsatsen i forholdet til svenskene. Konsulatsak og utenriksstell var ikke det som angikk vanlig folk mest, men var den utløsende faktor. Engasjementet noen år tidligere, da flaggsaken sto på programmet, var nok minst like stort. Flaggsaken inneholder også interessant materiale fra Nord-Østerdalen, så vi starter 1905-gjennomgangen der.

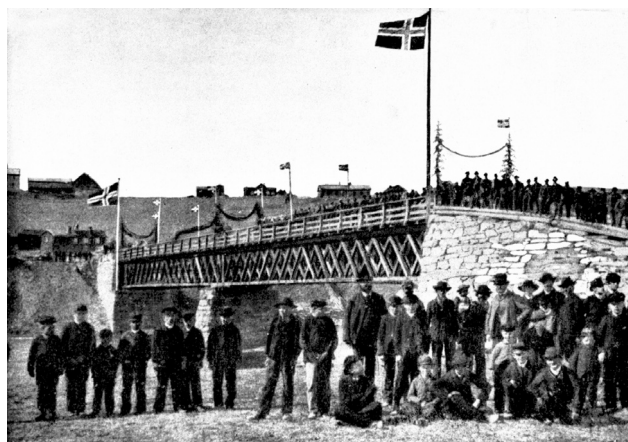
Flaggsak, den egentlige unionsstrid

Flagget vårt skriver seg fra 1821, men det var mest beregnet til internt bruk. I 1844 introduserer kong Oscar I sine unionsmerker, de svenske fargene i det norske og de norske fargene i det svenske, som et tegn på union og felles konge. Unionsmerket møtte sterk motvilje, ikke minst i Sverige, der en oppfattet unionsmerket som en hån mot det svenske flagget med sin stolte historie. Uttrykket sildesalaten skiver seg fra den svenske diskusjonen, men ble fort tatt i bruk også i Norge.

Hva med flaggbruken i Nord-Østerdalen?

Også her har vi kildeutfordringer. Arne Garborg svingte det reine flagget på Kolbotnen i 1888, han ville skremme konservative Kristianiaborgere som ferierte ved Savalen.

Av bilder ser vi en del. Vanskelig å finne bilder med flagg under innvielsen av Rørosbanen i 1877, det er mye guirilandere og faner, men lite flaggvind. Kong Oscar II deltar dessuten under åpningen. På Tolga innvies ny bru i 1888. Da er så vidt vi kan se bare reine flagg. 31. august 1890 holder Bjørnstjerne Bjørnson politisk foredrag på Sætersgård, med Ivar Sæter som vert. Dette ble det største folkemø-

Bruinnvielse på Tolga 17. mai 1888

te som til da var holdt i Østerdalen. Han agiterte strekt for bruk av det reine norske flagget og mot unionen med Sverige. Tolga inntar en spesiell posisjon når det gjelder innføring av det reine flagget. Dessuten et spesielt fenomen, som så langt er nærmest avgrenset til Tolga: Flaggstanga ble brukt til å demonstrere politisk holdning.

Som en av de første kommune i landet vedtok Tolga herredsstyre innkjøp av det reine flagget. Det skulle heises ved kommunehuset når det var møte.

I Tolga kommunes brevjournal 1894 leser vi:

"Fra J. Aune. Sender som Os Venstref. Formand. Forslag om anskaffelse af rent Flag til Heisning under møderne".

Saken finner vi igjen i herredstyrets møteprotokoll:

"Aar 1894 26. Mai.

(Sak) 7. Forslag fra J. Aune om Anskaffelse af reent Flag til Heisning under Herredsmøderne.

Sag no 7.

Et forslag om udsættelse med anskaffelse faldt mod 8 st.

Forslag om anskaffelse af rent flag bifaldtes mod 5 st. ligeledes bifaldtes et forslag om at flaget anskaffes ved private bidrag.”

Herredsstyret hadde 26 medlemmer (underskrifter i protokollen)

E. Gjelten. M. Gjelten. Esten Trøen. Ole Kirkbak. O. Hulbækmo. Ole N. Røe Knut Moen. O. Johnsgaard. T.O. Høisen. O.E. Erlien. E. Tangen. Baard Østvang. O.J. Røstbakken. A. Nysted. P. Bæk (?) A. Nygaard. E. Aaseng. Peder T. Myre. J. Nygaard. J. P. Berg. E.J. Moseng. J. E. Moseng (?) Nils M. Bakken. J. Mesvedhagen. Jon Moe. Peder H. Os

Dessverre har vi ikke funnet noe gammelt bilde av kommunelokalet på Tolga eller Os som viser møte i herredsstyret med det reine flagget oppe.

Det er tydelig at Venstre på Os hadde lest ”Fjell-Ljom” og bestemt seg for å kjøpe flagg. De handlet raskt, for i ”Dovre” mai 1994 finner vi et indignert angrep på et firma i Kristiania som selger rene norske flagg og ”Fjell-Ljom” som formidler den slags:

”Flagreklame

Et Firma i Kr.ania, der kalder sig brødrene Dobloug, (det var her Hulda Bergersen, senere Garborg var butikk-jomfru) har overstrømmet landet med en priskurant over de saakaldte rene flag og ledsager denne reklame med følgende sang af Henrik Wergeland:

*Op i brave sønner af Norge
Det er frihedens hellige dag
Lader vaje fjeldenes Norge
Det trefarvede Noriges Flag!*

*Lad foræderne under det andet skjule sig,
straalende høifest for dig og der henblegnede
som lig, høre folket at juble kring landet.*

*Hurra For Norges flag,
det tegn for himlens sag.*

*Hill dig, vort flag. For syttende mai
høit over folket vai!*

Sagen er imidlertid den, at hvad Wergeland priser som det trefarvede Noriges flag, er net op vort nærvæende norske unionsflag, medens det andet flag, Wergeland taler om, er det svenske flag med de danske farver i det ene hjørne.

Alle venstreblade suger med begjærlighed firmaet Doblougs dumme reklame.

Ogsaa her paa Røros har vor kollega ”Fj.LJ” (Fjell-Ljom) forsynet sine læsere med denne priskurant”.

Samme året viser for øvrig ”Dovre” til økt politisk aktivitet:

”Ved Maanedstthinget paa Tolgen i Mai aflagde 16 Ed til Konstitutionen, hvoraf 9 fra Annexet Vidgelen. Af Sidstnævnte var de fleste Bygselsmænd med Bygselbreve paa Skovteige, Mark-slaatter etc.

De Radikale finder det altsaa fornødent i disse vanskelige Tider at forsterke den gamle Garde der oppe. Mange har nemlig begyndt at stile sig tvilende overfor Radikalernes Unionspolitik.”

Det er tydelig at situasjonen og den lokale diskusjon er i ferd med å spisse seg til tidlig i 1894.

Vi skal ta med litt fra ”Dovre”s kamp for det offisielle norske flagg, nemlig det med unionsmerket. Kampen er naturlig nok konsentrert om feiringen av 17. mai med utførlige meldinger fra de ulike bygder.

17. mai 1895

Fra Røros melder "Dovre" om en mengde flagg fra tidlig morgen. Unionsmerkede og "rene" i skjønn forening. Det rene venstre hadde skaffet mange flaggstenger. Etter opptelling var det 17 "rene" og 20 unionsmerkede flagg.

Ute på Stormoen hadde det vært flaggkrig, med stridigheter om hvem som skulle bruke flaggstanga.

På Tynset var det flom i Glåma, barna fra Holmen ble rodd over til Eggen, der det var tog og tale.

"Ud paa eftermiddagen togede en skare voksne mænd og kvinder under et prægtig nyt flag fra Nymoen ned til Rambu", men her blir det ikke sagt noe om det var rent eller ikke.

I 1896 er ifølge "Dovre" Dobloug ute med "fornyede angrep paa landets eneste lovfæstede, det unionsmerkede flag". Dovre anmoder alle om å skaffe seg det lovlige flagget. Om man blir kalt "hjemmsvensker" og lignende, gjør ingen ting. Derfor: "Det lovlige flag i toppen! Tilslut skal vi ogsaa gjøre opmærksom paa at "Dovre" er til tjeneste ved bestilling paa unionsmerkede flag. "Just det flag, kong Oskar gav som i hvert bryst stod tegnet af, men som alle unionsstormere er saa forbitret paa. "Fj.Lj" ikke mindst".

17. mai 1896: Dovre melder om flere flagg på Røros, særlig reine. Det var 56 flagg i alt, bare 18 unionsflagg

På Tolga samles barna samles i lensmannsgarden Erlie

"Paa Tolgen vaiede flag fra næsten hver gaard, kun et unionsmerket. Men det var

flere unionister uten flaggstang. I Erlie var det bare ett lovlig flagg. En ganske feilagtig slutning kunde man drage af de i aldeles overveiende antal heiste "rene" flag. Det er visselig saare faa tolgensere som ønsker unionens opløsning".

På Tynset ses begge typer flagg, flest med unionsmerke rundt stasjonen, "ud over bygden det rene i lidt majoritet".

"Dovre" har lite fokus på 17. mai feiringa og bruk av flagg dette året. Flere steder ble 17. mai dessuten brukt til budeifester. "På Røros vaiede en mængde flag fra hustagerne, baade unionsmerkede og "rene".

I 1898 har markeringa har fått et mer upolitisk preg. På Røros meldes "Mange flag var oppe, men vi for vor del synes at der godt kunde ha været flere unionsmerkede. De kunde i alfald ha heist det, alle som havde slig".

Det er tydelig at "Dovre" resignert. Kampen mot det rene norske flagget var slutt. Slik også med unionen, som de siste åra låg på sotteseng.

Men det er mer interessant når det gjelder flagg på Tolga

I arbeidet med 1905 har vi vært på jakt etter bilder det flagget vaiet på. Et bilde fra Tolga kirke kom raskt fram. En enkel svart/hvitt kopi viste seg å skjule mange detaljer. Ved hjelp av databehandling fikk vi fram mye spennende historie.

Vi kjenner ikke tidspunktet, men etter det som vi har vist over, er det kanskje 17. mai 1896. Bildet er tatt ved en spesiell anledning pga alle flagga og

Flaggdemonstrasjon, ant. 17. mai 1896. Et bilde med mer flagghistorie finnes knapt

folk som har tatt oppstilling. Det var nok slik at skulle det fotograferes, skulle det også flagges.

Bildet viser Tolga kirke og naboene. Den store hvite bygningen er prestegarden, presten Jacob Jervel (på Tolga 1890–1902) har heist unionsflagget på si hvite flaggstang. Naboene på nordsida, Kirkbakk og Sandmælgarder har også heist flagget, men alle tre har det reine norske, men flaggstengene er spesielle. Alle er spiralmalte, vi går ut fra at det er med nasjonalfargene, rødt, hvit og blått. Naboen på sørsida, Flaten, har også flaggstang, men har av en eller annen grunn ikke fått heist flagget. Men på Flaten er det heller ikke hvit flaggstang, men ei stang med nasjonalfargene malt i felt opp over.

Hva er dette? Her måtte det til videre undersøkelser, først på Tolga. Det kommer fram flere bilder med lik-

nende flaggstenger. De fleste med malte felt. Men det beste av alt, det er bevart ei flaggstang med malte felt. Det er "unionsstanga frå Vanga" som ligger som takås i et seterfjøs ved Olaberget. Åsen er tydelig malt med rødt, det hvite er nærmest borte, og mørke blått nærmest svart. Stanga har ligget som takås i flere generasjoner. Begrepet unionsstanga får vi ikke noe nærmere forklaring på. Etter hvert som denne "flaggstangdemonstrasjonen" ble avdekket, arbeidet vi med å finne tilsvarende fra andre steder i Nord-Østerdalen, og landet for øvrig. Til nå har det vært helt mislykket. Det har dukket opp bare et bilde og opplysning om tilsvarende stang, nemlig fra Kvikne. Den er muligens fra slutten av 1880-åra, men den sto helt fram til 1962, og endte sine dager som gjerdestolper.

Grøtlihaugen, Kvikne, med spiralmalt flaggstang

Henvendelser til sentrale museer og universitet har så langt ikke gitt et eneste utslag. Ved Historisk institutt ved Universitetet i Oslo er det flere som arbeider med 1905 og dermed også flagget. I den sammenheng er historikeren Halvdan Kohts notater om flagg, på ca 500 lapper, gjennomgått, men ingen spor etter noe tilsvarende. Det samme er svaret fra andre universitet og ikke minst museer med store fotosamlinger. Noe liknende har de ikke sett:

Så langt er det bare å konstatere at dette er et Tolga-fenomen!

Dette må det arbeides videre med. Men noen ideer om mulig bakgrunn kan nevnes.

Noen av dem som satt i kommunestyret i 1894 og sørget for innkjøp av reint norsk flagg, hadde slike flaggstenger på gardene sine. De demonstrerte sin holdning. Kan presten være noe av årsaken? Jervel heiste flagg med unionsmerke, og det var folk som snudde på veg til kirke da de såg det. Måtte presten heise det offentlige flagget? Prestegarden var ikke offentlig eiendom, den tilhørte bygda. Det var riktig nok en diskusjon mellom Indre

departementet og Kirkedepartementet om eiendomsforholda og bruk av flagg, der kirkedepartementet var på bygdas side og hevdet lokalt eierskap.

Enn så lenge får vi ikke noe svar. Ingen lokalt som kan fortelle oss noe lenger. Vi er for seint ute. Men plutselig kan spørsmålet løse seg. Enn så lenge er Tolga eneste kommunen med en omfattende *flaggstangdemonstrasjon!*

Flaggstenger og flagg kommer på plass og brukes.

Men i 1906 er ikke redaktøren i "Østerdølen" fornøgd. På ett-årsdagen for 7. juni vedtaket har han vært på Os og deltatt i avduking av 7. juni-bauten på Os-garden og registrerer: "*I Tolgen og Os saaes i gaar de vaiede Flag omtrent ved hver eneste Gaard. Paa Tønset savnes endnu paa de en hel Del Gaarde det festlige samlende Merke. Særlig er det paaafaldende hvor faa Flag det findes i selve Midtbygden, hvor de ældste og bedste Gaarde ligger*".

Vi flytter oss direkte fra midten av 1890-åra til 1905.

Kald inngang i 1905

Det nye året går inn med 43,5 minus grader, slik sett var alt ved det normale, men også en illustrasjon på hva som skulle skje. Forholdet mellom Norge og Sverige frøs til is.

Næringsmessig var 1904 og 1905 gode år for Nord-Østerdalen. Godt år for jordbruk og skogbruk, gode priser og omsetning. Bygdene gjør et stort skritt framover med etablering av landbruksskole og husstellskole, Den flydtbare Landbrugsskolen i Nordre Østerdalen. Svært viktig er dessuten to

nye gruvevirksomheter, Folldal Gruver kommer i gang att og Røstvangen Gruver blir etablert og kommer i drift. Dette ga store muligheter for arbeid og leveranser.

Fram mot 7. juni vedtaket

Var mye av energien i kampen mot unionen brukt opp? Første halvår av 1905 inneholder svært begrenset folkelig aktivitet utover mot 7. juni vedtaket. Ungdomslaga skulle vi tru var arnested for unionsmotstand og harde diskusjoner. Men det er svært vanskelig å finne spor i 1905. Møtebøker og lagsaviser nevner ikke unionen og forholdet til Sverige i det hele tatt. De er opptatt av krigen Russland-Japan, den belgiske revolusjon, innføring av ny salmebok, ellers svært mye knyttet til jord- og skogbruk. Spørsmålet om innføring av salmeboka til Elias Blix skaper mye diskusjon i "UL Heimsyn" i Åen, og stemmes ned. Mange eldre var møtt fram er kommentaren. Et mer humoristisk innslag har vi fra en St. Hans-utflukt til Tron: "Stenrullen etter Kringenmetoden" Ungdommen i Alvdal forberedte seg

på å møte svenskene med stein og tømmervelter som i Gudbrandsdalen under "skottetogel" i 1612. Skytterlaga tar situasjonen mer alvorlig, Dalsbygda skytterlag inviterer skytterlaga i Tolga og Os til øvelse. De skal hindre svenskene og falle inn i Norge over Funäsdalen og Brekken. Det var redsel og reelle planer for sabotasje mot Rørosbanen og Kobberverket på Røros, det siste hadde skjedd før. 6 skytterlag deltar. Det er "Svenskelaget" som vinner. Etter på var det konkurranseskyting og fest.

Regjeringa hadde gått til valg på forhandling med svenskene, oppslutning om forhandlingslinja var stor. Noen innlegg og diskusjon var det i avisen, også noen som antydte hardere metode og oppfordret til å holde kruttet tørt, mens Karoline Kveberg, Alvdal har ei "Bøn om Fred".

"Østerdølen" er godt oppdatert og gir fortløpende informasjon om konsulat-saken og følger kongen, og ikke minst kronprinsregenten, kronprins Gustav, som i flere perioder er fungerende regent.

I Lilleelvdal er det folkemøte med Ivar Mortensson Egnund som taler om "No kjem Dølom". Møtet vedtar uttalelse: "Norig for Nordmenn, no eller aldri. De'r Aalvor i Dølom og attaat er Gud".

7. juni vedtaket

7. juni-vedtaket kunngjøres i "Østerdølen" 9. juni. Østerdølen kommer ellers ut på grått, billig avisepapir, men denne utgaven med vedtaket i Stortinget kommer på hvitt glanset papir. Sikkert

Østerdølen.

Nr. 44. Utgittes i Torsdag hver Uke med 10 Cents. Abonnementsprisen for 12 Uker er 12.000. Adressen: Østerdølen, 1704, som trykkes i 1704.

2. Hæft.

Østerdølen sendt til Amerika koster Kr. 1.50 Kvartalet.

Overrettsagfører Verleik Johansen
Holtensens hotel, Tynset

Overrettsagfører Sigmund Møller,
Kontor: 1704, Lille-Elvdal og Øvre Hvaldalen

Tandl. Steenbach, Tynset.
Lille-Elvdal, 1704, og Sids Lørdag i hver Mandag, Tynset.

ØSTERDØLEN
Utdrag fra Torsdag hver Uke med 10 Cents. Abonnementsprisen for 12 Uker er 12.000. Adressen: Østerdølen, 1704, som trykkes i 1704.

Sist stort Arbeide ved at kjøpe norske Varer!

Prædikantliste
Tysset: Pastor: K. H. Schjerve, Tynset: Pastor: K. H. Schjerve, Lille-Elvdal: Pastor: K. H. Schjerve, Øvre Hvaldalen: Pastor: K. H. Schjerve.

Alle Pensionsgjælder
Tysset: Pastor: K. H. Schjerve, Tynset: Pastor: K. H. Schjerve, Lille-Elvdal: Pastor: K. H. Schjerve, Øvre Hvaldalen: Pastor: K. H. Schjerve.

Østerdølen sendt til Amerika koster Kr. 1.50 Kvartalet.

Overrettsagfører Verleik Johansen
Holtensens hotel, Tynset

Overrettsagfører Sigmund Møller,
Kontor: 1704, Lille-Elvdal og Øvre Hvaldalen

Tandl. Steenbach, Tynset.
Lille-Elvdal, 1704, og Sids Lørdag i hver Mandag, Tynset.

ØSTERDØLEN
Utdrag fra Torsdag hver Uke med 10 Cents. Abonnementsprisen for 12 Uker er 12.000. Adressen: Østerdølen, 1704, som trykkes i 1704.

Sist stort Arbeide ved at kjøpe norske Varer!

Prædikantliste
Tysset: Pastor: K. H. Schjerve, Tynset: Pastor: K. H. Schjerve, Lille-Elvdal: Pastor: K. H. Schjerve, Øvre Hvaldalen: Pastor: K. H. Schjerve.

Alle Pensionsgjælder
Tysset: Pastor: K. H. Schjerve, Tynset: Pastor: K. H. Schjerve, Lille-Elvdal: Pastor: K. H. Schjerve, Øvre Hvaldalen: Pastor: K. H. Schjerve.

en bevisst handling fra boktrykker Berg. Vedtaket følges opp med flere artikler.

Opptatt med vinna

Men nå er nord-østerdølene opptatt med det jordiske, det er seterflytting og vinne, med slått heime og på setra og på alle utmarksslåtene. Sjølv vingelsmenn er enige nå, men lover å komme sterkere tilbake. Sommergjestene ankommer, sanatoriene fylles opp og hotella på Tynset har fullt belegg. Så noe mer unionsdiskusjon blir det ikke på lenge.

Nord-østerdøler i sentrale posisjoner

Det var to som var svært aktive med i diskusjonene sentralt på Stortinget. Østerdalen hadde to brødre på tinget i 1905, nemlig Thore Myrvang (1858-1939) og Tore Aaen (1860-1931). Foreldrene var Embret T. Leet og Gisken P. Krogseng. Thore var født på Krogseng, men foreldra kjøpte samme året den vesle garden Myrvangen i Lånåsen. Der ble broren Tore født, Thore var sjuklig, derfor ble de to brødre døpt det samme. Begge vokste opp. Thore Myrvang ble lærer, bonde og ordfører i Stor-Elvdal. Tore kom til ei tante i Åen og tok over garden og Aaen som slektsnavn. Han var også lærerutdannet, dessuten bonde og ordfører i Tynset. Tore Aaen representerte Venstre, sentral person i partiet, dessuten målmann og avholdsmann. Thore Myrvang var sosialist før sosialismen gjennom Arbeiderpartiet kom i posisjon. Han representerte arbeiderdemokratene. Han var blant kampfellene til Arne Garborg og Ivar Mortensson Egnund. I striden etter at Ivar Mortensson Egnund prøvde å få Arne Garborg på tinget, meinte Garborg at en heller burde satse på framgangsrike ungdommer f eks Thore Myrvang. Etter bruddet med venstre var Arne Garborg og særlig Ivar Mortensson Egnund sentral i arbeidet med å etablere ei ny politisk plattform. Plattformen ble Arbeiderforeningene med Johan Castberg på Gjøvik i spissen, Mortensson Egnund kom i konflikt med de ledende, bl.a. Castberg, men Thore Myrvang fikk sitt politiske grunnlag her.

Begge var innbarkedede republikanere og gjorde seg gjeldende i disku-

Thore Myrvang

Tore Aaen

sjonen utover høsten. På Stortinget var de ofte i opposisjon til regjeringa. De ville ha Karlstadoverenskomsten lagt fram til folkeavstemming, det samme gjaldt spørsmålet om kongevalg. Regjeringa ville tilby prins Carl krona, her kom prinsen til unnsetning og forlangte folkeavstemming. Aaen hadde også synspunkter på kongeappanasjonen. I tillegg til forfatningsmessige spørsmål knyttet til 1905, arbeidet Tore Aaen mye med tollspørsmål. (Jfr. dagens WTO-forhandlinger). Thore Myrvang arbeidet med sosiale spørsmål, både på Stortinget og som ordfører. Han opplevde sterkt den store sosiale forskjellen som eksisterte i Stor-Elvdal. Den første aldersheimen på landet ble oppført i Stor-Elvdal,

Thore og Tore var et fargerikt brødrepar.

13. august avstemming

Svenskene forlangte folkeavstemming om vedtaket i Stortinget. Valget sto mellom Ja eller Nei til stortingets vedtak av 7. juni. Den politiske aktivitet og glød vakner, nå var en ferdig med vinne og slått. Patriotiske innlegg i avisene, fokus på ansvar og oppslutning rundt de som satt på Stortinget. Agitasjon var svært ensidig, svært lite nøytral aktivitet. Nå var det bare snakk om Ja. "Østerdølen" trykte Ja-sedler som kunne klippes ut. Fremdeles var mange på setra og i utmarka. På Tynset ble det organisert rodevirksomhet for å få fram alle til valglokalet. Jernbanen ga gratis reise. Oppfordringen var: "Flag i Top og Nationalfarverne paa Brystet hos hver Mand og Kvinde" og "13de blev en Fedrelandets Festdag".

Arne Garborg bidrar også i agitasjonen, på sin ironiske måte. Den som stemte Nei, mot 7. juni-vedtaket, skulle ikke ha mye å se fram til:

*"Heng han i næste tre,
grav han som pestfengd ned
paa ubygd øy*

*Og ingen gravstein graa
paa denne haugen staa
hans namn i gløyma gaa
hans minne døy"*

Diktet er ikke med i Garborgs samlede.

Resultatet kjenner vi, 184 nei på landsplan, 2 av disse var avgitt i Tynset. Nå begynner en hard diskusjon med et sterkt ønske om å finne fram til de "skyldige". Det var nok mange antydninger på bygda, med påfølgende behov for å få bekrefte sin stemmegiving. Lars Halberg og Ole Rudertrøen fikk begge bekreftet at de i diskusjon og dermed ved avstemming, hadde rette synspunkter. Det ble aldri kjent hvem de to var.

Kvinneaksjonen

Stemmerett hadde bare menn over 25 år. Kvinnene kunne derfor ikke gi sitt besyv med i laget, men svært raskt ble det arrangert undreskriftsaksjon. I Nord-Østerdalen var det særlig to kvinner som var aktive: Borghild Vinje Røren, lærerinne på Tynset og Karoline Kveberg, gardbruker i Alvdal, dessuten Karen Mortensson kona til Ivar Mortensson Egnund. Stor innsats i dette arbeidet gjorde også redaktøren i "Østerdølen", Reidar Hompland. Kvin-

Borghild Vinje Røren

Karoline Kveberg

neaksjonen viser en effektiv og rask innsats. Initiativet kom fra sentralt hold, men bare noen få dager seinere hadde Borghild Vinje Røen et innlegg i "Østerdølen" "Til Kvinder i Østerdalen" om kvinnenes forhold og vilje til å slutte opp om 7. juni-vedtaket. I løpet av noen få uker ble det samlet nærmere 1200 underskrifter, mens mennene avga ca 1500 stemmer. Arbeidet ble organisert med oppsøkende virksomhet. Mange av kvinnene var på setra, så det var et stort arbeid å nå over hele bygda. Underskriftslistene er bevart i Stortingsarkivet, de er interessante å studere. I "Lilleelvdal" er det dessuten mange utabygds damer som skriver under, mange oppholdt seg på Tronsvangen, damer fra Christiania, Trondhjem o a steder, sammen med bygdas egne kvinner. Ved Savalen oppholdt familien Guldberg seg, tre kvinner skriver under. Seinere utpå høsten melder Østerdølen om at "Fru Guldberg" var død på hytta ved Savalen. Hulda Garborg interesserer oss naturlig nok spesielt i denne sammenhengen. Hun er mye på reise sommeren 1905, hun opplever 7. juni-vedtaket heime i Asker "Det er stort og deilig å ha levet i dag, hva der end følger!" Både midt i juli og fra 1. august oppholder hun seg på Kolbotnen. Vi finner henne ikke på underskriftslistene, men hennes venninner i Strålsjøåsen skriver under for fotes.

Karen Mortensson følger mannen til folkemøte i Alvdal og prøver å starte ei kvinnesaksforening.

Seinere på året kommer en av drivkreftene sentralt, Frederikke Quam, gift med statsminister Quam, til Tynset og snakker om sanitetssaken, og Tynset sanitetsforening etableres.

Karlstadforhandlinger

"Østerdølen" følger godt med i forhandlingene, bringer informasjon om situasjonen.

Mobilisering

Situasjonen i Karlstad fører til mobilisering og vakt på grensa, Landstormen blir aktivisert, samles ved telthuset på Ramsmoen, Tynset og sendt nord over til Røros med tog og avmarsjerer til Brekken for å vokte grensa, en del blir også sendt til Tydalen. Mannskap og hester fra Nord-Østerdalen møtte også andre steder. Mannskapet ligger ved grensa en 14 dagers tid i slutten på september.

Lokale reaksjoner

Som nevnt innledningsvis har vi særlig vært på jakt etter samtidige skildringer, stemningsrapporter. Brevet fra Berit Lunåshaug (1866-1958) til broren Thore Myrvang, datert Haugen 3. oktober 1905 er virkelig rosinen i pølsa i så måte.

Berit var altså søster til stortingsmennene Tore Aaen og Thore Myrvang. Tore Aaen har vært heime på Tynset, men Berit fikk ikke tid til å snakke med han, derfor dette brevet:

"Kjære bror.

Jeg føler i denne tid stor trang til at tale med mine brødre. Jeg har hørt at Tore Aaen har vært hjemme men jeg slapp ikke saalangt ifra hjemmet at jeg traf han. Jeg tenker meget over om I nu føler ansvaret sa tungt som I har det, saa synes jeg synd paa eder. Her har været en spændt tid ogsaa i Lunaasen angaaende landets stilling. Syv Mænd herifra har ogsaa været bortkaldt med vagtafdelingerne og iblandt disse ogsaa min mand. De kom hjem igaarkvæld oh her

er atter glæde blant alle som har faaet sine kjære hjem igjen. Embret har ikke nogen andet men efter turen end han er strengt forkjølet, saa han er aldeles maalløs. Jeg ser at resultatet af Karlstadforhandlingerne blir sørgelig, men hva raad har I nu for dette? Af mange onder maa vel krig være det værste baade for land og folk, thi jeg har nu en liden forsmag paa den rædsel som dette budskab medfører, skjønt jeg denne gang tog sagen med ro da vi havde haab om fred. Skulde atter slig komme paa vil vel det sidste blive verre end det første. Det er derfor min bøn til dig om at du maa betænke det store ansvar du harom du er med atter at opegge folk til modstand. Det er vel gjort hva gjøres kunde før. Naar svenskerne var saa kry naar Norges folk var enige saa vil de blive verre nu naar det bliver splitted. Hva synes du om udsigterne for dig og din familie om du var blant dem som fik melding om at deltage i krigen. Jeg synes det vilde være fortvivlet for mig om jeg fik høre nogen af mine brødre var med som aarsag til en saadan ulykke.

Og jeg tror at I vil paadrage eder et stort folkehad om I ikke nu holder mund. Det er vel dem som spiller de modige i ord, men maaske de vil være feige i farens stund. Det som fortiden optager mit sind er ønsket om at faa beholde min kjære mand hjemme. Jeg ved ogsaa dette ønske gjælder saa mange andre. Idet jeg haaber du optager min skrivelse i en god mening slutter jeg med en kjærlig hilsen til dig og broder Tore fra søster Berit”

Det er ogsaa små glimt ellers. Per Hagen (1868 – 1943) på Telneset skriver dagbok, den innholder mye om de praktiske og sosiale gjøremål på garden, et interessant dokument, innimellom ogsaa glimt fra sentrale politiske

handlingar:

7. juni: ”I dag er unionen med Sverige ophevet grundet sanktionsnektelse paa konsulatsagen”.

Pinsedagen er han med familien i kirka i Vingelen. ”Hvor der er høitidelighet, i anledningproklamation til folket fra Stortinget om unionens opløsning og dermed kogemaktens afsskedelse”.

13. august: ”Folkeavstemming landet over”.

17. sept.: ”Hører Schulte, (sokneprest på Tolga) der er svært animeret i anledningen standsingen der holdt paa aa skulle indtrefte i Kalstadforhandlingerne. Landstormen er Mobiliseret og i dag reist med ekstratog til Røros, for i morgon afmarsjere til Brekken”.

Julebrev til Alvdal fra slektninger på Røros:

”Det har nu hændt meget rart, siden jeg sidst skrev til eder. Det er rart at tænke, det kunde ikke have været meget om at gjøre, at vi nu kunde ha været mdt oppe i en krig! Dog det begynner vel at komme ro over alle nu, da vel”.

Forfatningsspørsmål

Mens det var ensidig agitasjon og lite uenighet knyttet til folkeavstemmingen 13. august, blir situasjonen en ganske annen med svært høg temperatur når spørsmålet om framtidig styreform kommer opp. Skulle en velge republikk eller kongedømme? ”Østerdølen” er full av innlegg og reportasjer, men redaktøren insisterer på at avisen er nøytral.

Det er underskriftsaksjon for kongedømme, en av underskriverne er Haldo Müller, Alvdal som seinere skriver i seterboka, men det er ogsaa mange innlegg for republikk. På Tolga kjem-

Opprøp.

Stemmeberettigede Medborgere i Nordre Østerdalen oppfordres til ved Folkeafstemningen den 12te og 13de November at give Stortingets Beslutning af 31te Oktober sin Tilslutning ved at stemme **Ja** til Bern om Norges Grundlov og for hurtigst at opnaa Arbeidsro og Arbeidsfred i Landet. Tønsset, Lille Elvedal og Kvifne den 7de November 1905.

A. Kalfborg. K. Kalfborg.

Jøer Aasen. E. D. Aastrann. A. M. Baastad. Ole E. Bartald.
 Johs. Dolsholen. Mathias Dalen. Berje. Eriksen. Jon Evensen.
 D. E. Furuhovde. Knut Floien. Eoen D. Frengstad. Jakob Grøtting.
 Telegrafist Gausaker. E. Aastrann Godtland. K. E. Godtland.
 K. E. Hjelten. G. E. Koef. P. G. Hestoen. P. L. Hestoen. A. Holmen.
 Ole E. Saardnæsset. L. Høyerdahl. Martin Halvorsen. Hans Husum.
 Rasmus Hufan. J. Høyberget. P. Holtermann. A. M. Kolberup.
 Ole Kroghaug. Ole D. Kneberg. Erik P. Lien. R. Lunsteeng.
 Jøer J. Mjøen. Jøer J. Mosvollan. Haldo Müller. D. Nilsen.
 Stationsmeste Mørn. Einar Næstebj. P. E. Nytraen. Erik Nilsbakkem.
 Simen Nyhus. Morten Ofien. N. B. Dyholm. Kirkes. Pedersen.
 Morten Reten. E. A. Rgen. Aole Ronningen. M. Ronning.
 Jacob Slamoen. M. Sandvoll. Hans Sandvoll. John D. Sorhus.
 Ole Steimoen. Anders Steihaug. Amund Stretlien. Proust Sommerfeldt.
 Jøji Sivulhaug. Martin Sorhus. Bernhard Sivulhaug. B. Sarbakkem.
 Simen E. Strommen. Andreas Storfram. Tobias Sogaard.
 Johannes Sand. G. A. Sundt. K. E. Torejen. Hagb. Thoresen.
 Per Tangen. Haagen Tommerøien. E. D. Udby. Ole D. Utgaard.
 Johs. Ustrømmen. Jac. E. Veen. Jøer A. Veen. Verdicj Johansen.
 Martin Dien. A. G. Dian. Thore J. Døerby. Simen Østvang.
 Thore Østby. Arne P. Storaas. Per Verbeidsstrøen. Martin Haugen.
 Embret Jørgenshaug.

per soknepresten og forfatteren Ivar Sæter for kongedømmet. "Østerdølen" gjør et nummer av at soknepresten og katolikken (Sæter var katolikk) finner hverandre, og kommer med skikkelig sleivspark til Ivar Sæter, avisen oppfordrer han til å innføre katolisismen og starte med innføring av pavedømmet på Tolga. "I morgen faar vi retten serveret på en annen maate da taler Tore Aaen på Eggen". Agitasjonen gikk i ulike retninger. Uten kongedømme ville det ikke bli noe virksomhet ved Follidal Gruver. Noen var opptatt av kostnader, andre meinte at det ikke var noen grunn til å videreføre kongedømmet. Det hadde ingen tradisjon i nyere norsk historie.

Valgutfallet

Kommune	kongedømme	republikk
Røros	228	600
Tolgen	245	337
Tønset	387	210
Kvikne	115	93
Lille-Elvdal	276	245
Rendalen	302	304
Sollien	24	42
Sum	1577	1831

Samlet sett er Fjellregionen klart republikanske, med Røros som klareste for republikk, også betydelig flertall i Tolga (med Os) og Sollia, mens Rendalen bare har 2 stemmers overvekt i republikansk lei. I Tynset og Alvdal/-Follidal, hovedområdet til Tore Aaen, Ivar Mortensson Egnund og "Østerdølen" er det relativt klar margin for kongedømme, det samme gjelder Kvikne.

Mot slutten av 1905

Etter stor politisk aktivitet, med to folkeavstemninger, underskriftsaksjon og til dels høg temperatur, blir det rolig resten av året. Vanlig folk er rimeligvis slitne av agitasjon og folkeavstemninger. 15. november skriver Haldo Müller (1863-1950) i seterboka på Dalssetra i Einunndalen. (se også artikkel s. 13)

"Siden sidst jeg var her har vi nu havt 2 folkeafstemninger, - og mange spændende afgjørelser. Den første afstemning 13de august om 7de junibeslutningen gav et enstemmig "Ja", meget kritisk blev det dog derpaa, og spændt stod det mellem Norge og Sverige saa tropper samledes paa begge sider af grændsen i midten af september medens forhandlingerne i Karlstad stod paa. De gjæve mænd, som der havde landets skjæb-

ne at varetage fik dog en fredelig afslutning paa disse afgjørelser, dog med en del innrømmelser af svenske vilkaar. Saa kom striden om kongedømme eller republikk der gav anledning til de sidste folkeafstem. Spørsmålet var om at give storting og regjering samtykke til at underhandle med prins Karl af Danmark og i tilfælde velge ham som norsk konge. Meget agedation baade for og imod dreves før afstemningen". Så kommer opplisting av en del resultater "Resultatet antages dog at blive overvejende flertal for kongedømme. Efter optællingen igaar rustede jeg mig paa fjeldtur, da Brostrup med dreng og min dreng var rejst mandag. Jeg fik følge med H. Lornshaugs kjørerer. Føret var bra og jeg kom hid ved Itiden. Her er godt at være. Politikk, agedation, hugsot og gruberier kan man sove bort".

Arne Garborg innser i artikkelen "Den norske Trone. En republikaners udtalelse" at kong Håkon viser gode takter og ser ut til å kunne gjøre en god innsats for Norge.

Ivar Mortensson Egnund avslutter sin aktivitet i unionsåret med å skrive hyldingsdiktet "Helsing fraa Døtom til kong Haakon". Kong Håkon får plass i den gamle norske kongerekka, ei kongerekke Mortensson-Egnund hadde arbeidet svært mye med, som forfatter og i arbeidet med gammel norsk folkediktning. Politisk er det tilpassing til den nye virkelighet.

Etter den siste store begivenheten, innføring av kongedømme, starter for alvor bygginga av landet.. Det er store lokale utfordringer, ikke minst innen sosialomsorgen, som fremdeles bygde på en fortsettelse av legdssystemet, Slik annonsen fra Lille-Elvdal viser. Men vi

Malmkjøring

skal straks paa nytaaret, saasart sneføret tillader, igangsættes mellem Rustvanggruben og Tønset jernbanestation. Afstanden er ca. 30 klm., god vei, medheldning næsten hele strækningen til Tønset, og der vil med sikkerhed paa godt føre kunne laste 1400 — 1500 kilogram, muligens mere. Betalingen bliver $\frac{3}{4}$ øre pr. kg., altsaa kr. 7.50 pr. 1000 kg. for i Tønset aflastet vægt. Veiningen vil forsigga ved aflastningen i Tønset. Kjøerne maa selv holde sig hensigtsmæssige slæder, som maa være forsynet med stærke, tætte kasser, af rumindhold ca. 0,4 kubikmeter. Bedste kassestørrelse vil blive: længde 200 centimeter, bredde 70 cm., højde 30 cm, alt indvendig. Kassemateriel hensigtsmæssigst 1-toms høvlede pløiede bord. Der vil ofte blive anledning til som returlæs at kjøre gods opover efter $\frac{1}{2}$ øre pr. kilogram. Logi og staldrum maa kjøerne selv anskaffe sig, og maa gjøre aftale om saadant paa gaardene ved gruberne, udefter veiene og i Tønset. Alle, der vil deltage i kjøringen, bør melde sig skriftlig til Ingeniør C. Dahlberg, Kvikneskogen pr. Tønset.

Kvikneskogen den 12te December 1905.

fatter også et optimistisk håp for regionen med introduksjon av kunstgjødsel og overgang til en annen form for jordbruk og kjøreoppdrag knyttet til Røstvangen gruver.

Kong Oscar II i spissen for den kongelige familie, 1905

Sammenfatning

En mer detaljert sammenfatning og analyse av begivenhetene i året 1905 skal vi la ligge den gang. Det viktige nå var å presentert et interessant materiale med lokal tilknytning. Det er flere spørsmålstegn en kan jobbe videre med. Flaggstengene på Tolga, Venstres posisjon og politikk, den store kvinneinnsatsen, betydning for demokrati og folkestyre. Er det en spesiell sammenheng mellom nord-østerdøler som republikanere og aktivitet i Venstre og ungdomslag? Det virker ikke sannsynlig, verken på Røros eller Tolga, derimot antiautoritære småbønder med stort innslag av arbeid ved gruvene og smelthytta, i Rendalen kommer dessuten den store standsforskjellen, som gjør seg gjeldende sør over i dalen, inn. En sak for seg blir Ivar Mortens-son-Egnunds standpunkter. Var det naturlig for han å

være mot kongedømme, han som dyrket Norges eldre historie, ikke minst kongesagaene. Kanskje var det mer en motstand mot det svenske kongehus – Bernadottene. I 2007 er det 150 år siden Ivar Mortens-son-Egnund ble født, så spørsmålet får ligge til da.

Kilder

En del av kildene er nevnt i teksten, det er en rikholdig litteratur. Ikke minst har det kommet gode oversiktsverk i løpet av året. Takk til alle som har gitt opplysninger og kommentarer, lokalt og sentralt. Materialet er samlet i museets dokumentasjonsarkiv. Skulle det dukke fram mer 1905-materiale, tar vi gjerne mot supplering.

Per Hvamstad
2560 Alvdal